

Opettajan opas

Sisältö

Tervetuloa Bumbáan!	2
Opetuspakettien sisällöt luokat 1.-9.	3
Saamelaiset ovat Euroopan ainoa alkuperäiskansa	5
Joiku on saamelaista kansanperinnettä	6
Saamelaisten esihistoria	8
Tehtävien ratkaisut	10
Opettajan ohjeita	16
Käännös Holmbergin Sámiid historjá -videosta	21
Linkkejä saamen kieliin ja saamelaiskulttuuriin	24
Saamen suvun laulu	28

Tervetuloa Bumbáan!

Bumbá on monipuolinen tietopaketti saamelaisista perusopetukseen. Sana bumbá tarkoittaa suomeksi arkkua tai kirstua, jossa säilytetään arvotavaroita.

Bumbáan kuuluu neljä erillistä opetuspakettia, jotka on suunniteltu täydentämään opetussuunnitelmaa luokka-asteen mukaan: Luomi (esiopetus ja 1.–2. luokat), Čáhppesmuorji (3.–4. luokat), Sarrit (5.–6. luokat) ja Jokŋa (7.–9. luokat). Paketit sisältävät perustietoa saamelaisista, saamen kielistä ja saamelaiskulttuurista, saamelaista musiikkia, kaunokirjallisuutta sekä tietokirjallisuutta. Lisäksi jokaisessa paketissa on valmiita tuntisuunnitelmia ja vinkkejä materiaalien käyttöön oppitunneilla.

Askartelun, tehtävien ja toiminnallisten harjoitusten kautta oppilaat pääsevät tutustumaan monipuolisesti saamen kieliin, saamelaisten elintapoihin ja historiaan sekä saamelaiseen nykykulttuuriin. Jollei tiedonjano vielä tällä tyydyty, paketista löytyvän linkkilistan avulla pääsette helposti oppimaan lisää saamelaisista ja saamen kielistä.

Paketit sopivat käytettäväksi monipuolisesti äidinkielen ja kirjallisuuden, historian ja yhteiskuntaopin tai elämänkatsomustiedon opetuksessa. Paketin ympärille voi toteuttaa monialaisen kokonaisuuden tai siitä voi valikoida sopivia sisältöjä oppiaineittain.

Pitäkää hauskaa! Suotâstâllos! Ââ'nned hää'sk! Suohtastallet!

Opetuspakettien sisällöt luokat 1.-9.

Bumbá - Saamelaiskulttuurin opetuspaketti Suomen peruskouluja varten.
Jokaiselle neljälle luokka-asteelle toimitetaan 6 samansisältöistä pakettia.

Jokainen paketti sisältää:

- Opettajan opas
- avaimenperä (punottu)
- kunkin luokka-asteen toimitetut sisällöt, painetut julkaisut, esitteitä
- Čáŋa gillii! 2. Saamelaisen kirjallisuuden historiikki -artikkeliteos (2015)

Teoslistat luokka-asteittain:

1.-2. luokat - LUOMI

- Saamelaiset Suomessa (Saamelaiskäräjien julkaisu)

Musiikkia:

- Ailigas-nieiddat: Heavdni, heavdni (1998)
- Ima mánážat (pohjoissaame) (2015)

Kaunokirjallisuutta:

- Sanna Pelliccioni. Onni-pojan talviseikkailu (2018)

Tietokirjallisuutta:

- Inkeri West. Vasan kevät (2009)
- Oahpa sániid. Kuvasanakirja pohjoissaame-suomi (2014)
- Čáŋa gillii! 2. Saamelaisen kirjallisuuden historiikki (2015) (Opettajalle)

3.-4. luokat - ČÁHPPESMUORJI

- Saamelaiset Suomessa (Saamelaiskäräjien julkaisu)

Musiikkia:

- Ailigas-nieiddat: Heavdni, heavdni (1998)
- Ima da Tiina päärna (2017)

Kaunokirjallisuutta:

- Kirste Palto. Tiuku (suomentaja Irene Piippola) (2015)
- Kirste Palto. Valkoinen kivi (suomentaja Irene Piippola) (2015)

Tietokirjallisuutta:

- Tuõddri pee´rel -lehti. Kolttakulttuurisäätiö
- Mattu saa´nid. Kuvasanakirja koltansaame-suomi (2017)
- Čáŋa gillii! 2. Saamelaisen kirjallisuuden historiikki (2015) (Opettajalle)

5.-6. luokat - SARRIT

- Saamelaiset Suomessa (Saamelaiskäräjien julkaisu)

Musiikkia:

- Ima já Heli párnááh (2017)
- Solju: Ođđa áigodat (2018)

Kaunokirjallisuutta:

- Niilo Aikio. Niga 1. Novellikokoelma (2015)
- Harald Gaski. Seitsemän veden joiku (suomentaja Irene Piippola) (2009)

Tietokirjallisuus:

Minun Sápmi 2030. Nuorten tulevaisuuskirjoituskilpailu (2010)

Oopâ saaniid. Kuvasanakirja inarinsaame-suomi (2015)

Čáŋa gillii! 2. Saamelaisen kirjallisuuden historiikki (2015) (Opettajalle)

7.-9. luokat - JOKŊA

- Saamelaiset Suomessa (Saamelaiskäräjien julkaisu)

Musiikkia:

- Sofia Jannok: Orda (2016)
- Ailu Valle: 7 (2015)

Kaunokirjallisuutta:

Ann-Helen Laestadius. Terkkuja Sopperosta (suomentaja Kaija Anttonen) (2017)

Valikoima suomennettuja novelleja eri kokoelmista:

- Niilo Aikio: Kaksipäinen hirviö kokoelmasta Niga 2 (2018)
- Niilo Aikio: Tumma mies kokoelmasta Niga 2 (2018)
- Kirste Paltto: En halua menettää sinua kokoelmasta Rakastaa, ei rakasta (2010)
- Siiri Magga-Miettunen: Mussolini ja Haile Selassie kokoelmasta • Haile Selassie ja Lassuulan Niila (2010)
- Rauna Paadar-Leivo: Kummitusniemi kokoelmasta Naurava kummitus (2006)

Tietokirjallisuutta:

- Š. Nuoraidmagasiidna (nuortenlehti)
- To be young. Between café visits and traditional knowledge (2011)
- Saamelaista nykytaidetta (2014)
- Čáŋa gillii! 2. Saamelaisen kirjallisuuden historiikki (2015)

Elokuva:

- Saamelaisveri DVD (2018) (kesto 1 h 47 min) (Koulun lupakäytäntöjen mukaan)

Saamelaiset ovat Euroopan ainoa alkuperäiskansa

Saamelaiset ovat yksi kansa, joka elää neljän valtion alueella. Heidän kotipaikkansa Sápmi eli Saamenmaa sijaitsee Suomessa, Norjassa, Ruotsissa ja Venäjällä. Suomessa saamelaisalue kattaa Enontekiön, Utsjoen ja Inarin kunnat ja Sodankylän pohjoisosat. Saamelaisia on yhteensä yli 100 000, joista Suomessa asuu noin 10 000. Yli 60 % saamelaisista asuu kuitenkin nykyisin Saamenmaan ulkopuolella. Esimerkiksi Helsingissä, Oulussa ja Rovaniemellä asuu paljon saamelaisia. Sanotaankin, että Helsinki on Suomen suurin saamelaiskylä.

Saamelaiset ovat ainoa alkuperäiskansa Euroopan unionin alueella. Alkuperäiskansa on sellainen kansa, joka on asunut valtion alueella valtionrajojen muodostamisen aikana. He ovat säilyttäneet oman, valtaväestöstä erillisen kulttuurin ja omat elinkeinot, mutta heillä ei ole omaa valtiota. Muita maailman alkuperäiskansoja ovat Amerikan intiaanit, Uuden-Seelannin maorit ja Australian aboriginaalit.

Saamen kieliä on yhdeksän. Suomessa puhutaan niistä kolmea: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Saamen kielet ovat suomen etäisiä sukukieliä.

Saamelaisilla on Suomessa kulttuurinen itsehallinto. Se tarkoittaa, että saamelaisilla on oikeus kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Tätä

oikeutta toteuttaa Suomen saamelaiskäräjät, joka on saamelaisten korkein poliittinen elin. Se valitaan vaaleilla neljän vuoden välein. Viranomaisten täytyy kuulla saamelaiskäräjiä saamelaisia koskevissa asioissa.

Saamelaisilla on oma lippu ja kansallishymni. Kansallislaulun, Saamen suvun laulun, on sanoittanut saamelainen runoilija Isak Saba. Saamelaisten kansallispäivää vietetään 6. helmikuuta. Sillä muistetaan ensimmäistä pohjois- ja eteläsaamelaisten yhteistä kokousta Norjan Trondheimissa vuonna 1917.

Joiku on saamelaista kansanperinnettä

Saamelaisten perinteistä musiikkia kutsutaan joiuksi. Se on laulua, johon kuuluu erityinen äänenkäyttötapa. Joiussa ei yleensä ole säestystä. Joiku on ollut perinteinen tapa muistella menneitä ja siirtää tietoa. Tärkeillä paikoilla, eläimillä ja ihmisillä on oma joikunsa. Kun saamelainen joikaa, hän ei vain laula laulua, joka kertoo henkilöstä. Joikatessa joiun kohdetta kutsutaan paikalle eli hänet joikataan. Itseään ei kuitenkaan yleensä sovi joikata.

Pohjoissaamalaiselle joiulle eli luohille on tyypillistä, että siinä on vähän sanoja ja se koostuu enimmäkseen joikutavuista. Sanojen sijaan melodia, äänenvoimakkuuden vaihtelut ja joikaajan elekieli kuvaavat joiun kohteen tarkasti.

KUUNNELKAA ELÄINTEN JOIKUJA JA YRITTÄKÄÄ ARVATA, MILLE ELÄIMELLE NE KUULUVAT.

Inarinsaamelaisten joiku eli livđe on yleensä hiukan monisanaisempi. Livđessä voi esiintyä jo parikin henkilöä ja se kertoo usein pidemmän tarinan ytimekkäästi muutamalla lauseella. Kolttsaamelaisten le’udd on vielä kertovampi. Siinä on paljon tekstiä ja sillä voi kertoa pitkiä tarinoita, joissa on paljon henkilöitä.

Joiku on vaikuttanut saamelaisten runouteen ja se kuuluu myös uudemmassa saamelaismusiikissa. Saamelaisten kansallistaiteilija Nils-Aslak Valkeapää joikasi jo 70-luvulla jazzin tahtiin, ja nykyään joikua käyttävät musiikissaan esimerkiksi sellaiset artistit kuin Mari Boine, Solju, Sofia Jannok ja Intrigue.

KUUNNELKAA UUEMPAA SAAMELAISTA MUSIIKKIA. KUULOSTAAKO SE ERILAISELTA KUIN SUOMALAINEN MUSIIKKI? MITÄ SAMANKALTAISUUKSIA LÖYDÄTTE?

Mari Boine hyödyntää musiikissaan joikuperinnettä. Kuva: Henryk Kotowski

Saamelaisten esihistoria

Saamelaiset ovat asuneet Lapissa ennen valtioiden syntymistä.

Kuva: Saamelaiskäräjät

Saamelaiset asuivat ennen paljon laajemmalla alueella kuin nykyisin, koko Suomen alueella ja ihan Norjan ja Ruotsin eteläosissa. Pikkuhiljaa saamelainen asutus sulautui etelässä pääväestöön ja pohjoisessa eriytyi selkeästi omaksi kulttuurikseen.

Tuohon aikaan saamelaiset elivät lapinkylissä eli siidoissa. Jokaisella siidalla oli omat alueensa, ja saamelaiset vaelsivat paikasta toiseen vuotuiskierron mukaan. He asuivat aina siellä, missä kulloinkin oli paras metsästää tai kalastaa, tai missä oli syksyllä eniten marjoja. Heillä saattoi olla vähän poroja, mutta nykyisenkaltaista suurporonhoitoa ei vielä ollut. Muinaiset saamelaiset noudattivat luonnonuskontoa, joka muistutti suomalaisten muinaisuskoa.

Aluksi Saamenmaassa ei ollut valtionrajoja. Saamenmaan luonnonvarat kuitenkin houkuttelivat sinne muita ihmisiä, ja ennen pitkää eri valtioiden hallitsijat alkoivat vaatia maita itselleen. Lujittaakseen valtaansa pohjoisessa he alkoivat kerätä saamelaisilta veroja. Joskus hallitsijoille tuli erimielisyyttä siitä, kenelle mikäkin alue kuului, joten samalla alueella saattoi kulkea kahden valtion verokarhuja. Joissain paikoissa saamelaiset joutuivat maksamaan veroa kolmellekin eri valtiolle.

Kun saamelaiset joutuivat metsästämään veronkerääjien tarpeisiin, maa ei enää elättänyt heitä ja vanhat lapinkylät lakkasivat hiljalleen olemasta. Osa saamelaisista alkoi paimentaa työksensä poroja, osa ryhtyi kalastajiksi ja osa asettui aloilleen ja alkoi viljellä maata.

Ajan mittaan Saamenmaa jakautui neljän valtion kesken, saamelaiset kääntyttiin kristinuskoon ja heidän muinainen uskontonsa katosi. Siitä pitäen saamelaiset olivat valtioiden alamaisia. He joutuivat noudattamaan niiden lakeja, eivätkä enää juurikaan päässeet vaikuttamaan omiin asioihinsa.

Muut ihmiset uskoivat, että saamelaiset ovat katoava alkuperäiskulttuuri. Siksi säädettiin lakeja, jotka rajoittivat saamelaisten omaa kieltä, uskontoa ja elämäntapaa. Haluttiin, että heistä tulisi norjalaisia, ruotsalaisia, suomalaisia ja venäläisiä.

Kaikista sulauttamisyrityksistä huolimatta saamelaisia on vielä olemassa ja he ovat tähän päivään asti säilyttäneet oman kulttuurinsa.

**TUTUSTUKAA SAAMELAISTEN MUINAISEEN MYTOLOGIAAN OSOITTEESSA
WWW.SAMIMUSEUM.FI/MAAHISWEB.**

Tehtävien ratkaisut

1. Opettele tervehtimään, esittäytymään ja kysymään nimeä inarinsaameksi.

Sanosesaameksi.yle.fi-sivustolta voit kuunnella, miten fraasit lausutaan.

2. Ristikko

8.

1.	A	L	K	U	P	E	R	Ä	I	S	K	A	N	S	A
2.	L	U	O	H	T	I									
3.	H	E	L	S	I	N	K	I							
4.	V	E	N	Ä	J	Ä									
5.		M	A	O	R	I	T								
6.	I	S	A	K	S	A	B	A							
7.	A	I	K	I	O										

1. Saamelaiset ovat

_____.

2. Pohjoissaamen joikutyyli

3. Suomen suurin saamelaiskylä

4. Saamenmaan itäisin valtio

5. Uuden-Seelannin alkuperäiskansa

6. Saamen suvun laulun kirjoittaja

7. Kuka saamelaiskirjailija kirjoittaa kirjasarjaa nuoren pojan elämästä?

8. Suomen ainoa kunta, jonka asukkaista enemmistö on saamelaisia

2. Selitykset termeille

a) alkuperäiskansa

Alkuperäiskansa on sellainen kansa, joka on asunut valtion alueella valtion-rajojen muodostamisen aikana.

b) joiku

Saamelaisten perinteistä musiikkia.

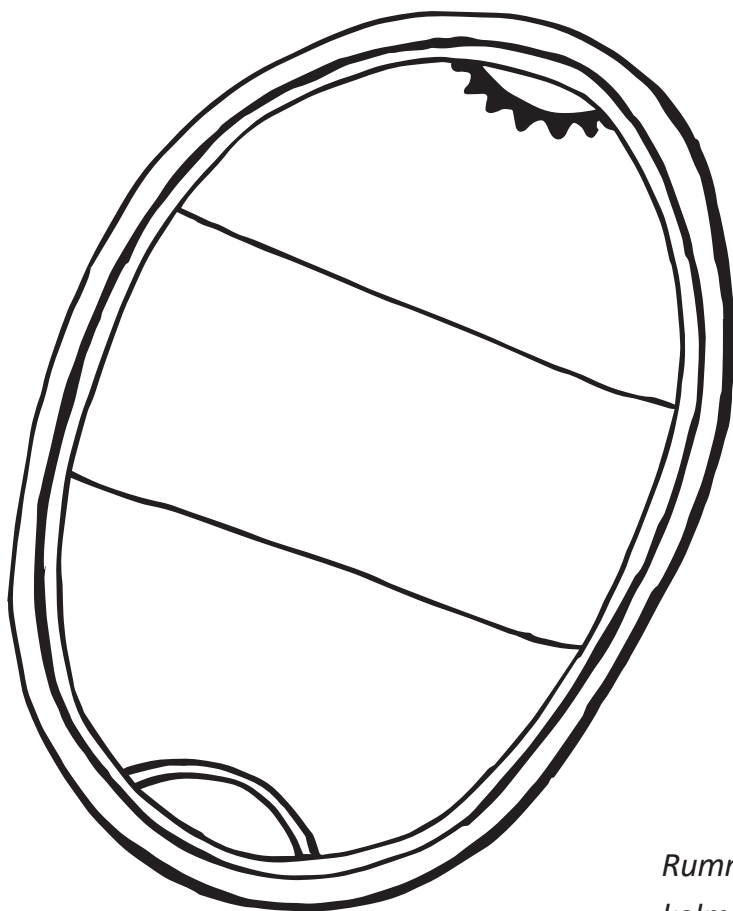
c) kulttuurinen itsehallinto

Saamelaisilla on oikeus kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

3. Noitarumputehtävä

Piirrä noitarumpuun rumpusymboleita. Vinkki: Löydät malliksi rumpusymboleita hakusanoilla **goavddis** ja **meavrresgárri**.

Pohtikaa millaista saamelaisten elämä oli ennen valtionrajojen muodostumista? Miten se muuttui, kun Saamenmaa jaettiin neljän valtion kesken?

Saamen lipussa oleva ympyrä tulee noitarummusta (goavddis), joka liittyy saamelaisten muinaiseen shamanistiseen uskontoon.

Rummun kalvo on jaettu kolmeen osaan: Ylin edustaa jumaluuksien maailmaa, keskimäinen elävien maailmaa ja alin kuolleiden maailmaa eli manalaa.

4. Avaimenperä palmikoidusta nyöristä

Saamelaisten käsityöt ovat kauniita ja käytännöllisiä. Käsityöperinteeseen kuuluu myös monenlaisia sormeiltuja ja palmikoituja nyörejä. Niitä käytetään esimerkiksi lapasissa, lakeissa ja kengänpauloissa. Tällä ohjeella voit palmikoida miehen pukuun kuuluvan kengänpaulanyörin eli pärkisen, josta syntyy hieno avaimenperä.

Tarvikkeet

Avaimenperärengas

Punaista, sinistä ja valkoista lankaa

Valmistelut

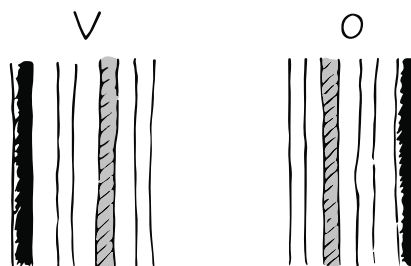
Mittaa haluamasi määrä lankaa, esimerkiksi 40 cm. Tarvitset kaksi punaista, kaksi sinistä ja neljä valkoista lankaa. Muista, että punotun työn pituus on lyhyempi kuin leikatun langan pituus.

Solmi langat keskikohdasta kiinni avainrenkaaseen. Nyöriin tulee näin kaksi puolta, joista kumpikin punotaan erikseen. Palmikointi on helpompaa, jos kiinnität avainrenkaan esimerkiksi kaapinoveen tai pyydät kaveria pitelemaan sitä paikallaan.

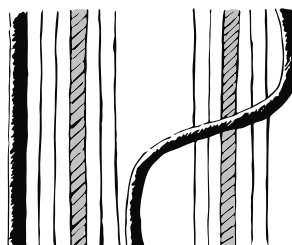

Palmikointi

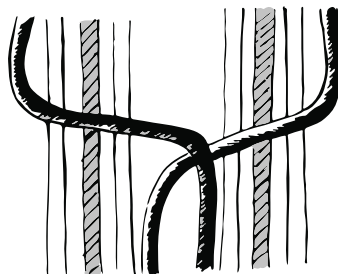
1. Ota toinen puoli langoista käteen ja jaa langat niin, että kummassakin kädessä on yhtä monta punaista, sinistä ja valkoista lankaa. Järjestä langat niin, että valkoiset langat tulevat punaisten ja sinisten väliin.

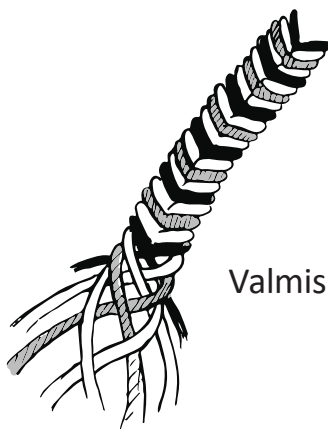
2. Siirrä reunimmainen punainen lanka oikeasta kädestä valkoisen, sinisen ja valkoisen langan yli vasempaan käteen sisimmäksi langaksi. Vasemmassa kädessä on nyt viisi lankaa.

3. Ota reunimmainen lanka vasemmassa kädestä ja siirrä se valkoisen, sinisen, valkoisen ja punaisen yli oikeaan käteen sisimmäksi langaksi. Kummassakin kädessä on nyt neljä lankaa ja ulommaisina ovat valkoiset langat.

4. Jatka niin, että siirrät aina ulommaisesta langan toiseen käteen sisimmäksi langaksi, kunnes nyöri on sopivan pituinen. Tee solmu nyörin päähän.

5. Puno nyörin toinen pää samalla tavalla.

Valmis pärkinen.

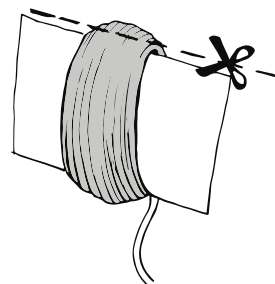
Viimeistely

Jos haluat, voit tehdä nyörin päihin tupsut. Tarvitset punaista lankaa, vähän pahvia ja kanavaneulan.

1. Kierrä noin 5 cm mittaisen pahvinpalan ympärille lankaa n. 30-40 kierroksen verran.

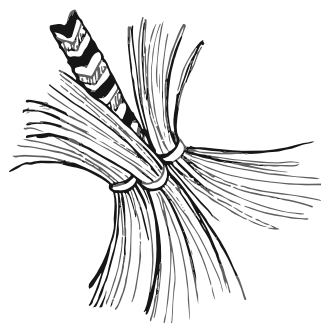
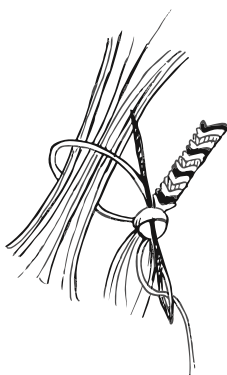
2. Leikkaa vyyhti yhdestä kohtaa poikki.

Jaa syntyneet langanpätkät neljään nippuun.

3. Kiinnitä kanavaneulalla pidempi lanka nyörin päässä olevaan solmuun. Ota ensimmäinen nippu tupsulankoja, tee ompelulangasta lenkki nipun ympäri ja ompele kiinni.

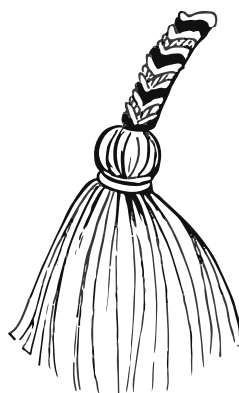
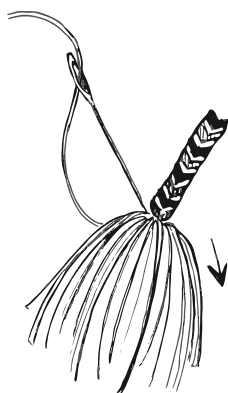
4. Tee lenkki nyörin vastakkaiselle puolelle ja ompele siihen toinen lankanippu.

5. Tee samanlaiset lenkit vielä nyörin kummallekin puolelle ja kiinnitä kumpaankin lankanippu. Ompele hyvin kiinni.

6. Käännä langanpäät alaspäin ja ompele tupsu kiinni.

7. Tee nyörin toiseen päähän samanlainen tupsu.

Opettajan ohjeita

Johdanto

- Kuunnelkaa Soljun levyltä kappale Ođđa áigodat. Mitä ajatuksia kappale herättää? Kuulostaako se erilaiselta kuin suomalainen musiikki? Millä tavalla? Solju kilpaili vuonna 2015 Uuden Musiikin Kilpailussa paikasta Suomen euroviisuedustajana. Yhtyeessä äiti ja tytär, Ulla Pirttijärvi-Länsman ja Hildá Länsman, yhdistävät perinteistä saamelaismusiikkia moderneihin musiikkityyleihin.
- Opitaan, että joiku on saamelaisten perinнемusiikkia. Siihen kuuluu erityinen äänenkäyttötapa eikä siinä yleensä ole ollut säestystä. Vertailukohdaksi voi kuunnella paketista löytyvältä levyltä perinteisempää joikua.
- Keskustelu: Mitä muuta tiedätte ennestään saamelaisista? Oletteko nähneet tai kuulleet saamen kieltä jossain? Ajatuksia ja ennakkotietoja voi kerätä taululle tai miellekarttaan.

Perustieto

- Käydään läpi perustietomonisteen asiat itsenäisesti tai opettajan johdolla ja tehdään tehtävät.
- Monistetta voi elävöittää kuuntelemalla eläinten joikuja ja arvuuttele-malla, mistä eläimestä joiut kertovat. Eläinten joikuja voi kuunnella esimerkiksi kuati.fi-sivustolla Musiikki-otsikon alla. Pohditaan yhdessä, millaisilla keinoilla joiku kuvaa kohdettaan.

Saamen kieli

- Opetellaan tervehtimään ja esittäytymään inarinsaameksi. Ääntämiseen voi ottaa mallia Sano se saameksi -sivuston fraasisanakirjasta.
- Fraaseja voi harjoitella toiminnallisesti esimerkiksi näin:

Kuuma peruna

Laitetaan soimaan saamenkielistä musiikkia. Musiikin soidessa kierrätetään palloa tai hernepusia oppilaalta toiselle. Kun musiikki lakkaa, oppilas jonka

käteen esine jää sanoo oman nimensä inarinsaameksi, esimerkiksi “Muu nommâ lii Heikki”. Toiset vastaavat “Pyeri peivi Heikki!”

Nimet jonossa

Oppilaat seisovat ringissä. Yksi ottaa kaveriin katsekontaktin ja kysyy “Mii tuu nommâ lii?” Toinen vastaa omalla nimellään. Kysyjä siirtyy vastaajan taakse ja pistää kädet tämän selälle. Jonon ensimmäinen puolestaan ottaa katsekontaktin johonkin, ja jono siirtyy tämän selän taakse. Jatketaan, kunnes kaikki oppilaat ovat yhdessä jonossa.

Lopuksi

- Katsokaa Áslat Holmbergin video saamelaisten varhaisesta historiasta. Videon ei ole tekstityksiä, mutta monisteen lopussa on käännös, jonka voi esimerkiksi lukea ääneen videon päälle. Videon voi katsoa osoitteesta <https://vimeo.com/43247673>
- Videon yhteydessä voi pohtia, miten saamelaisten elämä muistutti muinaisten suomalaisten elämää. Miten valtioiden muodostuminen ja niiden väliset rajakiistat muuttivat saamelaisten elämää? Entä suomalaisten?

Askartelu (90min)

Johdanto

- Tutustukaa saamenkäsityöhön eli duodjiin tutkimalla kuvia verkosta hakusanoilla *sámi duodji*, *sami handicraft*, *saamenkäsityö*.
- Todetaan, että saamenkäsityöt on tehty käytännön ehdoilla ja suurin osa materiaaleista on kerätty luonnosta. Esimerkiksi poronnahasta on valmistettu lämpimiä karvakenkiä ja lakkeja, ja sarvista ja luista puukonkahvoja ja -tuppeja.
- Ennen käsityötaidot opittiin kotona ja siirrettiin eteenpäin omille lapsille. Nyt saamenkäsityö on tärkeä elinkeino ja duodjia tehdään myös nyky maailman tarpeisiin: poronnahkaisia kännykkälaukkuja, punottuja avainnauhoja ynnä muuta. Aidon, perinteisellä tekniikalla perinteisistä materiaaleista tehdyn saamenkäsityön tunnistaa Sámi Duodji -merkistä.

- Opetellaan punomaan paulanyöri avainrenkaaseen. Nyörin voi hyvin punoa neulontatöistä jääneistä langanrippeistä; miehen pärkisen perinteiset värit ovat punainen, sininen ja valkoinen, mutta oppilaat voivat itse sommitella haluamansa värit. Kannattaa kuitenkin muistaa, että saamenkäsityöt ovat tarkoituksella värikkäitä ja niissä on usein kontrastia ja vastavärejä.
- Jos avainrenkaita ei ole saatavilla, nyörin voi tehdä esim. ystävänauhaksi kaverin ranteeseen. Tällöin kannattaa sovittaa langan pituutta ranteen mukaan. Työn kestoa ja vaativuutta saa vähennettyä jättämällä tupsun teon pois.

Muuta puuhaa

Joiku

- Joikuperinnettä voi käsitellä äidinkielen- tai musiikintunnilla. Johdantona voidaan katsoa YouTubesta dokumentti Väimmustan lea bieggá (29 min), joka käsittelee saamelaiden kansallistaiteilija Áillohašta. Áillohaš eli Nils-Aslak Valkeapää nosti 70-luvulla pakanalliseksi parjatun joium uudelleen saamelaiden kansallissymboliksi.
- Kuunnelkaa joikuja ja kokeilkaa liikkua niiden tahtiin. Millaisia ajatuksia joiku herättää? Muistuttaako joikuun tehty liikeimprovisaatio joium kohdetta?
- Tutustukaa eri joikutyypleihin osoitteessa kansanmusiikkikansantanssi.fi/musiikin-muisti-3

Saamelainen kansanperinne

- Johdantona voi lukea saamelaismuseum Siidan lastensivuilta www.samimuseum.fi/maahisweb/ Rauna Paadar-Leivon tarinan ison hirven metsästyksestä tai katsoa oktavuolta.com-sivustolta Beaivvi bártnit -videon, jossa on vanha tarina saamelaiden synnystä.
- Tutustukaa saamelaiseen kansanperinteeseen ja tarustoon Siidan lastensivustolla. Voi tutustua myös Kerttu Vuolabin Kertoijen perilliset -artikkeliin

samalla sivustolla. Goranus-kustantamon sivuilta www.goranus.com löytyy myös tietoa saamelaisista taruolennoista. Jokainen oppilas voi esimerkiksi valita olennon, josta etsii tietoa.

- Piirtäkää ja värittäkää kuvia olennoista ja kirjoittakaa niistä esittelyjä: Missä olento elää? Mitä se tekee? Mistä sen tunnistaa?
- Oppilaat voivat myös kirjoittaa omia kansantarinoita valitsemistaan olennoista; inspiraatiota voi hakea Siidan lastensivuilta lasten omista tarinoista.
- Oheislukemistoksi tähän sopii Kirsti Palton Valkea kivi, joka käsittelee muun muassa saamelaisten vieraantumista omasta kansanperinteestään.

Kirjallisuutta

Tehtäviä Niilo Aikion Niga-kokoelmasta

- Äidinkielen tunnilla voi lukea novellin Niilo Aikion Niga-kokoelmasta, joka kertoo sattumuksia saamelaispojan elämästä Utsjoen Pulmankijärvellä. Käsitteilyyn voi ottaa esimerkiksi Jänis- tai Evakossa-novellin, tai antaa oppilaiden itse valita.
- Tutkikaa, löytyykö tekstistä vieraita sanoja tai käsitteitä. Ottakaa selville, mitä ne tarkoittavat.
- Tiivistäkää novellin tapahtumat sarjakuvaan piirtämällä tai Comic Life tai Strip Designer -sovelluksella (tai muulla vastaavalla sovelluksella joka teillä on käytössä). Sarjakuvaan pitäisi riittää 3-4 kuvaa. Lastenkulttuuri.fi -sivustolta löytyy Pieni opas sarjakuvan piirtämiseen, jota voi käyttää apuna.
- Vertaile itseäsi ja kirjan päähenkilöä. Mitä samanlaista tai erilaista teissä on? Miten saamelaislapsen elämä eroaa suomalaislapsen elämästä?

Tehtäviä Seitsemän veden joiku -teoksesta

- Seitsemän veden joiku on Harald Gaskin kirjoittama nuortenkirja, joka perustuu vanhaan saamelaiseen joikutarinaan. Kirjassa päähenkilö Pavva lähtee isältään kuulemansa joiun innoittamana etsimään seitsemää erilaista vettä, jotta kalat palaisivat perheen kalastusvesille.

- Löydätekö omasta ympäristöstänne seitsemän erilaista vettä? Mihin ongelmiin nykypäivänä voisi hakea ratkaisua Auringon tyttäreltä? Kirjoittakaa isän runon mallin mukaan oma runo, jossa annatte neuvoja jälkipolville. Tehtävän yhteydessä voi keskustella perinnetiedosta ja siitä, miten tietoa on välitetty kertomusten ja laulujen kautta (vertaa esim. kalevalainen laulupeirinne). Keskustelua voi ohjata myös luonnonvarojen käyttöön ja veden merkitykseen elämälle.
- Pohdi, mitä yhteistä sinulla ja kirjan hahmoilla, Pavvalla ja Ristenillä, on. Mikä teitä erottaa? Voi ohjeistaa oppilaita käyttämään Venn-diagrammia vertailun työkaluna.
- Tehkää videoblogi, jossa Pavva tai Risten kertoo päivästä.
- Kirjoittakaa uutinen kirjan tärkeimmästä tapahtumasta. Muistakaa kuvitus ja kuvateksti.

Tehtäviä Mu Sápmi jagi 2030 -teoksesta

- Teokseen on koottu saamelaislasten ja -nuorten ajatuksia siitä, miltä heidän kotiseutunsa näyttää vuonna 2030. Tekstit ovat kolmella saamen kielellä ja suomeksi.
- Etsikää teoksesta itseänne kiinnostava tulevaisuudenkuva. Kirjoittakaa ja esittäkää ryhmissä pieni kohtaus, joka sijoittuu tekstissä kuvattuun tulevaisuuteen.
- Luonnostelkaa ajatus- tai miellekartan muotoon oma tulevaisuudenkuva kotiseudustanne vuonna 2030. Millä tavalla maisema on muuttunut esimerkiksi ilmastonmuutoksen johdosta? Millaisia ammatteja harjoitetaan vuonna 2030? Onko suomen kielen asema säilynyt ennallaan vai onko sen rinnalle tullut muita kieliä? Voitte myös kuvittaa oman tulevaisuudenkuvanne kollaa-sina lehdistä leikaten tai vaikka sarjakuvan muotoon.

Käännös Holmbergin Sámiid historjá -videosta

Tämä on käännös Áslat Holmbergin Sámiid historjá -videosta, jossa valote-
taan saamelaisten vaiheita esihistoriallisella ja historiallisella ajalla. Video
on puhuttu pohjoissaameksi ja tekstin voi lukea ääneen videon päälle.
Lukemisen avuksi tekstiin on merkitty aika, josta kukin kappale alkaa.
Video löytyy osoitteesta <https://vimeo.com/43247673> (Viitattu 10.7.2018).

0:00

Hei! Minä olen Áslat ja aion kertoa teille saamelaisten historiasta. Minun
mielestä historian tärkein tehtävä on selittää ihmiselle, mistä hän on tullut,
miten hän on päätenyt sinne missä nyt on, ja mitä siellä on tapahtunut. Jotta
voi ymmärtää kunnolla nykyaikaa, on tosi tärkeää tietää, mitä on tapahtunut
ennen.

00:32

Arvatkaapa, missä olen nyt! Olen Saamenmaassa, mutta nyt on jääkausi.
Tällaista täällä oli vielä viisitoistatuhatta vuotta sitten. Vilkaistaanpa tämän
ajan sää tiedotusta. *Täällä on ollut aika kylmä viimeiset satatuhatta vuotta ja jää on
levinnyt joka paikkaan. Mutta nyt alkaa viimein vähän lauhtua.*

01:00

Tämä monta kilometriä paksu jääkerros sulii ensin rannikoilta ja vähitellen
kokonaan. Heti kun jää sulii, tänne ilmestyi ihmisiä, esimerkiksi tänne länsi-
rannikolle. Käydäänpä nyt siellä.

01:18

Ensimmäiset ihmiset tulivat Saamenmaahan noin yksitoistatuhatta vuotta
sitten. Siitä on löydetty merkkejä esimerkiksi täältä Varangista. On vaikea
sanoa, mistä nämä ihmiset tulivat ja keitä he olivat. Mutta luultavasti he
olivat saamelaisten muinaisia esi-isiä.

01:39

Ensimmäisen kerran saamelaiset mainittiin historiankirjoissa vuonna 98. Sen teki roomalainen Cornelius Tacitus kirjassaan *Germania*. Siinä hän kertoo näin: *Saamelaiset pyytävät peuroja ja turkiseläimiä. Heidän nuolissaan ei ole rautakärkiä, vaan ne ovat sarvesta ja luusta. He asuvat kodissa, jonkinlaisissa risulaavuissa, jotka suojaavat heitä pedoilta ja säältä. Mutta heidän mielestään se on parempaa elämää kun pellolla raataminen tai talojen rakentaminen.*

02:21

Tällainen oli saamelaisten asuinalue Tacituksen aikoihin. Saamelaiset asuivat ihan Norjan ja Ruotsin eteläosissa, koko Suomessa ja Venäjälläkin aivan Pietariin asti. Mutta ei niitä alueita silloin kutsuttu Suomeksi, Ruotsiksi, Norjaksi ja Venäjäksi. Niitä kutsuttiin Saamenmaaksi.

02:55

Ajan mittaan saamelaiset joutuivat perääntymään suurempien kansojen tieltä. Elämä kävi ahtaaksi, kun saamelaiset menettivät alueitaan.

“Hei älkää tulko tänne, nämä on meidän maita!”

Tällaiset viikingit tapasivat ahdistella saamelaisia täällä pohjoisessa, erityisesti merenrannoilla. Eräs kuuluisa viikinki nimeltä Ottar kertoi, että 800-luvulla heidän tärkein tulonlähteensä oli saamelaisilta kerätty vero.

03:30

Saamenmaassa kulki niinä aikoina monenlaisia rosvoja. Pahimpia heistä olivat vainolaiset eli čudit, jotka eivät pelkästään ryövänneet vaan myös tappoivat saamelaisia.

Myöhemmin syntyi kova kilpailu siitä, ketkä pääsevät verottamaan saamelaisia. Verotusoikeudesta sodittiin, ja joissain paikoissa saamelaiset maksoivat veroa kolmelle eri valtakunnalle. Elämä lapinkylissä kävi raskaaksi. Peuratkin

alkoivat loppua, kun ei enää riittänyt metsästetty vain omiin tarpeisiin, vaan piti tyydyttää myös veronkerääjää.

04:12

Saamelaisilla ei ollut mitään kuninkaallista kirjettä, joka määräisi Saamenmaan heille. Siksi valtiot uskoivat - ja uskovat vielä nykyäänkin - että voisivat vain ottaa maat itselleen.

Valtiot halusivat vahvistaa valtaansa pohjoisessa. Siksi sinne piti saada enemmän ihmisiä. 1600-luvun lopulla Ruotsissa julistettiin, että jos muuttaa pohjoiseen, ei tarvitse maksaa veroa viiteentoista vuoteen eikä suorittaa asepalvelusta. Nykyiseen Pohjois-Norjaan saatiin lisää asukkaita määräämällä tuomittuja rikollisia sinne töihin.

05:06

Kristinuskon levittäminen oli yksi tapa vahvistaa hallintoa. Kristinuskon mukaan saamelaisten vanha luonnonuskonto oli väärä pakanausko ja se piti hävittää. Siinä he onnistuivatkin melkoisen hyvin. Tanskan kuningas lähetti tällaisen viestin Vuoreijan linnan komentajalle:

Kaikki, jotka jäävät kiinni noituuden palvelemisesta, tuomittakoon kuolemaan.

05:44

Tähän asti minä meinasin kertoa saamelaisten historiaa. En kyllä uskonut, että siitä tulee näin surullinen tarina, mutta minkäs teet. No mitenäs tästä eteenpäin? Valtiot yrittivät edelleen eri tavoin hävittää saamelaiset. Paljon olisi vielä kerrottavaa, ennen kuin päästään tähän päivään. Mutta se onkin jo toinen tarina.

Linkkejä saamen kieliiin ja saamelaiskulttuuriin

Anaraš – Inarinsaamelaiset

<http://www.samimuseum.fi/anaras/>

Saamelaismuseum Siidan tietosivusto inarinsaamelaisista. Tietoa inarinsaamelaisien historiasta, elinkeinoista, kulttuurista ja kielestä. *Sopii parhaiten 7.–9. luokille, varauksella myös nuoremmille.*

Faktalávvu

<https://faktalavvu.net/>

Sivustolla on ajankohtaisia kirjoituksia saamelaisista ja saamelaisuudesta suomeksi ja saameksi.

Sopii 7.–9. luokille käytettäväksi esimerkiksi yhteiskuntaopin tunneilla.

Gea 1, digitaalinen oppimateriaali

<http://iioppi.fi/Saame/Gea/1/>

Pohjoissaamen digitaalinen alkeisoppimateriaali 1. luokille. Sivuston avulla voi opiskella aakkosia ja sanastoa, ja sieltä löytyy myös lauluja ja harjoitustehtäviä. *Sopii 1.–2. luokille kieleen tutustumiseen.*

Goranus

<http://www.goranus.com/>

Goranus-kustantamon sivuilta löytyy tietoa saamelaisen mytologian hahmoista. Saatavilla myös (englanninkielisenä) mobiilisovelluksena. *Soveltuu 5.–6. luokille ja sitä vanhemmille.*

Kirjasampo, kaunokirjallisuusportaali

<https://www.kirjasampo.fi/fi/node/4256>

Sivulta löytyy teemaesittely saamelaisesta kirjallisuudesta Suomessa sekä teoslista saamelaisesta kaunokirjallisuudesta suomen kielellä. *Listan teokset lähinnä 7.–9. luokille.*

Kuati.fi

<http://www.kuati.fi/fi/index.php>

Saamelaiskäräjien ylläpitämä varhaiskasvatuksen materiaalipankki, josta löytyy videoita, valokuvia, askarteluohjeita, värityskuvia ynnä muuta saamelaiskulttuuriin liittyvää saamen ja suomen kielillä. *Sopii 1.–2. luokille ja soveltaen muillekin alakoulun luokille.*

Oktavuohta

<https://www.oktavuohta.com/>

Saamelaiskäräjien verkkolehti, josta löytyy laajasti tietoa saamelaisista ja saamelaiskulttuurista, artikkeleita, kuvia ja videoita. Nuoremmille sivustolta löytyy videosisältöjä, esimerkiksi opetusvideot suomessa puhuttavien saamen kielten aakkosista. *Artikkelit soveltuvat 3.–4. luokille ja sitä vanhemmille.*

Saamelaiskäräjien oppimateriaalitoimisto

<https://www.samediggi.fi/toiminta/koulutus-ja-oppimateriaali/>

Sivulta löytyy kattava listaus Suomessa julkaistuista oppimateriaaleista inarinsaamen, pohjoissaamen ja koltansaamen kielillä ja kieliin. Lisäksi linkkilista verkosta löytyvistä oppimateriaaleista ja sanakirjoista. *Kaikille luokka-asteille.*

Saamelaiskäräjät

<https://www.samediggi.fi/>

Suomen saamelaisten korkeimman poliittisen elimen, saamelaiskäräjien virallinen verkkosivusto. Sivustolta löytyy tietoa käräjien toiminnasta ja saamelaisista yleensä, ajankohtaisia uutisia sekä oppimateriaaleja.

Soveltuu 7.–9. luokille.

Sámi Duodji

<https://www.samiduodji.com/>

Saamelaisten käsityöntekijöiden yhdistyksen sivusto, jolta löytyy tietoa saamenpuvusta ja sen käytöstä. *Soveltuu 3.–4. luokille ja sitä vanhemmille.*

Sano se saameksi

<http://sanosesaameksi.yle.fi/>

Sivustolta löytyy fraasisanakirjat pohjois-, inarin- ja koltansaameksi, tietopaketteja saamen kielestä ja kulttuurista sekä lyhytdokumentteja erityisesti saamen kieliin keskittyen. Yläkouluun ja lukioon löytyy myös valmiita tunti-suunnitelmia. *Fraasisanakirjaa voivat hyödyntää kaikki luokka-asteet.*

Sogsakk, Saamelaisalueen koulutuskeskus

<http://www.sogsakk.fi/fi>

Saamelaisalueen koulutuskeskus on toisen asteen oppilaitos Inarissa. Se tarjoaa saamen kielten ja kulttuurin, saamenkäsityön ja poronhoidon koulutusohjelmia, mutta myös matkailu- ja palvelualojen opintoja. Arvostetussa virtuaalikoulussa voi opiskella esimerkiksi saamen kieliä.

Staalon ja maahisten maa

<http://www.samimuseum.fi/maahisweb/>

Saamelaismuseum Siidan lastensivusto, jolta löytyy tietoa saamelaisten taruhahmoista sekä askartelu-, ruoka- ja leikkiohjeita. Sukukansojen ystävät ry:n julkaisu. *Soveltuu alakouluun.*

Saamelaiset Suomessa

http://sukukansat.mafun.org/Saamelaiset_Suomessa_web.pdf

Ajankohtaisia kirjoituksia saamelaisten elämästä Suomessa. Kannattaa tutustua erityisesti kaupunkisaamelaisen Joni Saijetsin ja mediapersoona Suvi Westin haastatteluihin. *7.–9. luokille.*

Sää'mjie'llem – Kolttaelämää

<http://www.samimuseum.fi/saamjiellem/>

Saamelaismuseum Siidan tietosivusto kolttaamelaisista. Runsas tietopaketti kolttaamelaisen elämästä, historiasta, kielestä ja perinteistä. *Sopii parhaiten 7.–9. luokille, varauksella myös nuoremmille.*

Suomen saamelainen erikoiskirjasto

<https://lapinkirjasto.finna.fi/Content/saame>

Saamelaisessa erikoiskirjastossa on kattava kokoelma saamenkielistä ja saamelaisaiheista kirjallisuutta. Kokoelmaan hankitaan kaikki Suomen saamelaisien tekemät ja heitä käsittelevät julkaisut. Aineistoja voi hakea Lapin kirjastojen Finnan aineistohauilla. Verkkosivuilta löytyy lisäksi kirjallisuuslistoja saamelaisaiheista.

Unna Junná, saamenkielinen lastenohjelma

<https://areena.yle.fi/1-3430621>

Ylen tuottama saamenkielinen lastenohjelma, jossa pieniä tarinoita, animaatioita ja muuta kolmella saamen kielellä. Tekstitetty suomeksi. *Soveltuu parhaiten 1.–2. luokille.*

Virtuálafierbmi

<http://www.virtualafierbmi.fi>

Sivustolta löytyvä kirjastojen saamelaisaiheiset sisällöt *kaikille luokka-asteille.*

YK-liiton materiaalipaketti alkuperäiskansoista

<http://www.ykliitto.fi/yk70v/kulttuurinen/alkuperaiskansat>

Tietoa alkuperäiskansan määritelmästä sekä alkuperäiskansojen oikeuksista. *7.–9. luokat.*

Sanakirjoja

[Sanakirja.fi](#) (pohjoissaame)

[Sanit.oahpa.no](#) (pohjoissaame)

<http://dicts.uit.no/smndicts.fin.html> (inarinsaame)

<http://dicts.uit.no/smsdicts.fin.html> (koltansaame)

Sámi soga lávlla

(Isak Saba 1906)

*Guhkkin davvin Dávvgáid vuolde
sabmá suolggai Sámieanan.
Duottar leabbá duoddar duohkin,
jávri seabbá jávrra lahka.
čohkat čilggin, čorut čearuin
allanaddet almmi vuostái.
Šávvet jogat, šuvvet vuovddit,
cáhket ceakko stállenjárggat
máraideaddji mearaide.*

*Dálvit dáppe buolašbiekkat,
muhtaborggat meariheamit.
Sámisohka sieluin mielain
eahccá datte eatnamiiddis:
Mátkálažžii mánuheabit,
giđđudeaddji guovssahasat, -
ruoškkas, ruovggas rođuin gullo,
juhca jávrriin, jalgadasain,
geresskálla máđiid miel.*

*Ja go geassebeaivváš gollut
mehciid, mearaid, mearragáttiid,
golli siste guollebivdit
suilot mearain, suilot jávrriin.
Gollin čuvget čáhcelottit,
silban šovvot sámieanut,
šelgot čuoimmit, šleđgot áirrut,
luitet olbmát lávllodemiin
geavgnáid, guoikkaid, goatniliid.*

Saamen suvun laulu

(Suomentaja Otto Manninen)

*Kaukaa alta seitsentähden
Lapin kulma kuumottavi
aava Turjan tunturisto
järvi järven tuolla puolen,
valtahiset harjat, huiput
kohoo kohti ilman kantta,
joet joikaa, korvet kaikaa,
niemet pystyt, rautarinnat,
työntyy tyrskymerta päin.*

*Tuimat tääl' on talven viimat,
tuulet, tuiskut määrättömät,
Saamen suku sieluin, mielin
silti rakastavi maitaan;
kulkijalle kuudan hohtaa,
roihuavat pohjanpalot,
poro pärskyy koivikossa,
melu täyttää järvet, jängät
pulkankolke talvitiet.*

*Taas kun kesäpäivän kehrä
kultaa metsät, meret, rannat,
kalamiehet meren, järven
kultakimalteessa keinuu,
kultasotkat soutaa, soilu
hopeoina Lapin virrat,
välkkyä airo, vilkkuu sauvoin,
miehet laskee lauleskellen
kosket, könkäät, suvannot.*